

Pandemide Çocukların ve Ebeveynlerin Hayatını Etkileyen Faktörler: Neler? Nasıl Etkiledi?

Factors Affecting the Lives of Children and Parents in the Pandemic: What are They? How Did They Affect?

Ceylan DAL^{1*}, Özen Esra KARAMAN²

¹ İstanbul Göztepe Prof. Dr. Süleyman Yalçın Şehir Hastanesi, Hemşirelik Bölümü, İstanbul, Türkiye.

² Trakya Üniversitesi, Keşan Hakkı Yörük Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, Edirne, Türkiye.

Özet

Toplumun farklı gruplarında çok sayıda etkiye neden olan ve bulaştırıcılık etkisi yüksek olan COVID-19 salgını toplumda korku, endişe, öfke, depresif belirtiler ve uyku bozukluklarına yol açtığı görülmüştür. Özellikle bu süreçte yaşanan ekonomik sıkıntılar, süreçle ilgili bilgi almada yaşanan sorunlar, karantina ve kısıtlamalarla birlikte sosyal hayattaki değişimler bu tip tepkilerin görülmesinde etkili olmuştur. Ayrıca bu süreçte enfekte olmuş hastalarla karşılaşan sağlık çalışanlarının hastalığa yakalanma konusunda yüksek risk taşıması sebebiyle daha yüksek seviyede korku ve kaygıya neden olduğu görülmüştür. Halkın tüm kesimini etkileyen salgında çocuğu olan ebeveynler de korku ve endişe yaşamışlardır. Ayrıca bu dönem, süreci anlamlandırmaya çalışan, karantina sürecini yaşayan ve farklı bir eğitim sistemini deneyimleyen çocuklarda olumsuz duygusal tepkilere yol açmıştır. Bu tür olumsuz etkilerini önlemek için ebeveynlerin çocukların bilişsel düzeylerine uygun açıklama yapmaları büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, pandemi sürecinde ebeveynlerin ve çocukların hayatını etkileyen faktörlerin öneminin ve etkilerinin, anne ve çocuk açısından zararlarının literatür bağlamında irdelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, ebeveynler, etki, pandemik

Abstract

COVID-19, which has had many effects on different groups of society and is highly contagious, has been seen to cause fear, anxiety, anger, depressive symptoms, and sleep disorders in society. Especially the economic difficulties experienced during the pandemic, the problems faced in obtaining information about the process, and the changes in social life together with quarantine and restrictions were effective in the emergence of such reactions. Furthermore, the fact that healthcare professionals had a high risk of contracting the disease since they dealt with infected patients in this process has been observed to cause higher levels of fear and anxiety. Parents with children also experienced fear and anxiety during the pandemic, which affected all segments of the public. Also, this period has led to negative emotional reactions in children who were trying to make sense of the process, living under the quarantine measures, and experiencing a different educational system. It is of great importance that parents make explanations appropriate to their children's cognitive levels to prevent such negative effects. This study aims to examine the importance and the effects of factors affecting the lives of parents and children during the pandemic, and the benefits/harms for the mother and the child within the context of the literature.

Keywords: Child, effect, pandemics, parents

Atif için (how to cite): Dal, C., Karaman Ö. E., (2023). Pandemide çocukların ve ebeveynlerin hayatını etkileyen faktörler: Neler? Nasıl etkiledi?. Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(2), 297-304. DOI: 10.56061/fbujohs.1207175

Gönderi Tarihi: 19.11.2022, Kabul Tarihi: 19.03.2023, Yayın Tarihi: 23.08.2023

1. Giriş

COVID-19 salgını ilk kez Çin'de ortaya çıkıp daha sonra tüm dünyaya yayılarak pandemiye neden olmuştur (Lu ve ark., 2020; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Enfekte olan kişilerde yaygın olarak öksürük, ateş, yorgunluk, kas ağrısı gibi belirtiler görülse de daha sıklıkla görülen deri döküntüsü, tat ve koku kaybı, baş ve boğaz ağrısı, burunda tıkanıklık, ishal gibi belirtiler de görülmektedir (Cancan Gürsul ve ark., 2022; Çelik ve ark., 2022; Huang et al., 2020; WHO, 2021). Yapılan çalışmalarda koronavirüs sebebiyle hastalanan kişilerden damlacık ya da temas yoluyla bulaştığı ve bulaşın sadece hastalığın belirtilerinin görüldüğü evrede değil belirtilerin henüz görülmediği evrede de olabileceği belirtilmiştir (Huang et al., 2020; WHO, 2020).

Hızla yayılan COVID-19 virüsü nedeniyle bulaşın daha hızlı yayılmasını engellemek amacıyla hem dünyada hem de ülkemizde birçok tedbir alınmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Bu dönemde maske takılması, sosyal mesafe ve kişisel hijyene dikkat edilmesi konusunda uyarıları yapılırken; kalabalığı önlemeye yönelik kapalı alanlara kısıtlama ve yasaklar getirilmiş, esnek çalışmaya geçilmiş, sokağa çıkma yasakları ve seyahat kısıtlamaları uygulanmış, zorunluluk olmadıkça "evde kal" uyarıları yapılmıştır (Budak & Korkmaz, 2020; T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020).

Geçmişten bu yana salgın hastalıklar gündelik yaşamı birçok yönden etkilemişler. 1347'de nüfusun artması ve uygun olmayan hijyen koşulları nedeniyle Kara Veba, 1817'de Kolera, 1914'te İspanyol Gribi, 1968'de Hong Kong Gribi, Domuz Gribi ve hala etkisi devam eden salgınlar arasında yer alan HIV virüsünün neden olduğu AIDS hastalığı ve COVID-19 pandemisi de hala devam eden salgınlar arasında bulunmaktadır (Aslan, 2020; Tekin, 2021). Geçmişte ortaya çıkan salgınlar savaşların kazanılmasında bile etkili olmuştur (Derman, 2020). Salgın hastalıkların insanların fiziksel sağlığını olumsuz etkilerken toplumun büyük bir bölümünün korku ve endişe yaşamasına da sebep olmuştur (Ahorsu et al., 2020; Atay ve ark., 2020). Özellikle birçok çalışmada bu süreçten kadınların daha çok etkilendiği daha fazla korku ve endişe duydukları belirtilmiştir (Atay ve ark., 2020; Ekiz ve ark., 2020; Gashi, 2020; Yıldırım ve ark., 2020). Bu bağlamda pandemilerin hayatın her yönüne ne kadar önemli etkilerinin olduğu da görülmüştür. Pandemi sürecinde yaşanan zorluklar ebeveyn ve çocukları farklı boyutlarda etkilemiştir. Çok fazla sorunu beraberinde getiren salgın dönemi annelerin ve çocukların bu süreçten etkilenmesine neden olmuştur (Öztürk ve ark., 2020).

1.1. *Pandemide Ebeveynlerin Hayatını Neler Etkiledi?*

Pandemide okulların kapatılması iş yerlerinin çalışma şekillerinin değişmesiyle birlikte aile hayatında da olumlu ya da olumsuz birçok önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu süreç ebeveynlerde korku ve endişeye sebep olsa da yapılan çalışmalarda kadınların bu süreçten daha fazla etkilendiği görülmüştür (Atay ve ark., 2020; Ekiz ve ark., 2020; Gashi, 2020; Yıldırım ve ark., 2020).

Esnek çalışmaya geçilmesiyle beraber ebeveynler çocuklarıyla daha fazla zaman geçirip, çocuklarının aktivitelerine daha fazla zaman ayırmaya başlamışlardır (Başaran & Aksoy, 2020). Ancak birlikte geçirilen sürenin artmasının olumlu birçok tarafı olsa da ebeveynlerin çalışma şekilleriyle birlikte günlük rutinlerinde değişimler ve uyku düzenlerinde bozulma gibi olumsuz durumlara da neden olmuştur (Cellini et al., 2021). Özellikle ebeveynlerin korku ve endişe duymalarına neden olan bu

süreçte ebeveynlerin çok sayıda çocuğa sahip olması, çocuklarının yaşının küçük olması ve özel bakım gerektiren çocuğa sahip olmaları da ebeveynlerin tükenmişliği için de risk oluşturmuştur (Marchetti et al., 2020).

Pandeminin hızını kontrol altına almak için DSÖ'nün de önerileri arasında olan maske takılması, sosyal mesafenin ve el hijyeninin sağlanması gibi kişisel tedbirler alınmıştır. Özellikle salgın hastalıkların yaygın olduğu dönemlerde salgının yayılmasını önlemek için eve yönelik yaşam şeklinin önemi daha da artmıştır. Toplu yapılan etkinliklere katılmaktan kaçınılmış, evin bu süreçte daha güvenilir bir yer olduğu görüşü hâkim olmuş ve ev dışında yemek yemenin güvenilir olmadığı düşüncesine neden olmuştur (Aslan, 2020).

Yapılan çalışmalarda COVID-19 ile enfekte olan ya da enfekte olduğu düşünülen ve özellikle karantinaya alınan hastalarda korku, kaygı, üzüntü, depresif belirtiler ve uykusuzluk gibi olumsuz tepkilere neden olduğu bildirilmiştir (Brooks et al., 2020; Huang & Zhao, 2020; Özçevik & Ocakçı, 2020; Reynolds et al., 2008). Karantina döneminde kişilerde uzun süren karantina süreci, hastalığa yakalandığı için damgalanma korkusu, ekonomik sıkıntılar ve hastalıkla ilgili bilginin yetersiz olması strese neden olabilecek etkenler arasında yer almıştır (Brooks et al., 2020; Sprang & Silman, 2013). Hatta grip olan kişilerin COVID-19 ile semptomların benzerliği nedeniyle stres ve korku yaşadıkları belirtilmiştir (Park & Park, 2020; Wang et al., 2020). Kişilerin günlük hayatlarını etkileyen bu durum yaşam doyumunda azalmaya neden olmuştur (Çiçek & Almalı, 2020; Karagöz ve ark., 2021; Kul ve ark., 2020). Bu süreçte tanı alan ebeveynler çocuklarının karantina sürecine uyumu konusunda zorluklar yaşamıştır. Meslek gruplarına göre bakıldığında bazı mesleklerdeki ebeveynlerin enfekte olma risklerinin daha fazla olması nedeniyle hastalığı çocuklarına da bulaştırma endişesiyle daha zorlu bir süreç geçirmişlerdir. Özellikle salgında ön saflarda yer alan sağlık çalışanlarının iş yüklerinin arttığı, iş tatminlerinin azaldığı ve enfekte olma risklerinin yüksek olması nedeniyle korkularının yüksek düzeyde olduğu, uyku kalitesinin daha düşük olduğu görülmüştür (Dubey et al., 2020; Huang & Zhao, 2020; Karagöz ve ark., 2021; Labrague & de Los Santos, 2021).

1.2. Pandemide Çocukların Hayatını Neler Etkiledi?

Ülkemizde salgın hızını yavaşlatmaya yönelik pek çok önlem alınmış ve bunların en etkili olanlarından biri de okulların kapatılması olmuştur. Çünkü bu süreçte okuldaki çocukların kalabalık ortamda olmaları göz önünde bulundurulduğunda; maske, mesafe ve hijyen kurallarının yeterince sağlanamaması gibi durumlar olabileceği için bulaşın daha hızlı yayılmasını engellemek amacıyla okulların kapatılması önemli bir adım olmuştur (Germann et al., 2019). Ancak bu süreçte uzaktan eğitim sistemine geçen çocuklar hem bu eğitim sistemine uyum sağlamak konusunda zorluk çekmiş hem de sokağa çıkma kısıtlamalarının olduğu bu dönemde ekran karşısında daha fazla vakit geçirmeye başlamışlardır (Başaran & Aksoy, 2020; L'opez-Bueno et al., 2021). Eğitim sisteminin uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte yeni bir sistem deneyimleyen bütün çocuklar için süreç zaten zorken yüz yüze yapılan eğitimden alınan verimin özellikle yaşı küçük olan çocuklarda çok daha zor olmuştur (Öztürk ve ark., 2020).

Okulların kapanmasıyla birlikte çocukların yaşam şekillerinde ve günlük rutinlerinde değişimler yaşanmıştır. Cellini ve arkadaşlarının (2021) yaptığı çalışmada, bu süreçte çocukların geç saatlerde uyuduğu ve geç saatlerde uyandığı, dolayısıyla bu durumdan uyku saatlerinin olumsuz etkilendiği belirtilmiştir. Özellikle bu dönemde park ve bahçe gibi açık havada oynayıp yeterince fiziksel aktivite yapamayan çocuklar için olası sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Ayrıca çocukların sosyal, duygusal ve motor gelişimlerinin de bu durumdan olumsuz etkilenmesi riski de mevcuttur (L'opez-Bueno et al., 2020). Karantinanın etkisiyle çocuklarda hiperaktivite ve dikkatsizliğin arttığı bu dönem, çocukların sosyalleşmesi ve enerjilerini atması için okulun ne kadar önemli bir yerde olduğunu göstermiştir (Cellini et al., 2021; Öztürk ve ark., 2020).

Pandeminin çocuklar üzerindeki etkilerine bakıldığında; acil durum, afetler ve salgın gibi toplumun ruh sağlığını olumsuz etkileyen ve özellikle çocukların daha savunmasız kaldıkları böyle travmatik olaylara hazırlıklı olmak ve psikolojik etkilerini göz ardı etmemek, sürecin verdiği zararları en aza indirmek için büyük önem taşımaktadır (Danese et al., 2019). Ayrıca süreçle ilgili bilgi akışının sağlandığı ve sürecin takip edilmesine fayda sağlaması açısından medyanın yararları olsa da çocukların uygunsuz içeriklerden olumsuz etkilenmemesi için dikkat edilmesi gerekmektedir (Çaykuş & Çaykuş Mutlu, 2020; Sarman ve ark., 2020). Çünkü salgınla mücadeleyle beraber alınan önlemlerin de etkisiyle çocukların da depresyon, anksiyete ve korku deneyimledikleri görülmüştür (Özlü ve ark., 2021). Bu tip travma yaratan durumların çocuklardaki olumsuz etkisini en aza indirmek için çocuklarda güven duygusunun oluşturulması, ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte zaman geçirmesi, duygu ve düşüncelerini paylaşmasının sağlanması, çocukların yaşlarına ve bilişsel düzeylerine göre bilgilendirmenin yapılması korku ve kaygı seviyelerinin azalmasında etkili olacaktır (Çaykuş & Çaykuş Mutlu, 2020). Dolayısıyla korku ve kaygının azalması ebeveynler ve çocuk arasındaki iletişimin güçlenmesine katkı sağlayacaktır (Kurt, 2021).

2. Sonuç

Toplumun tüm kesiminin hayatında önemli değişimlere neden olan pandemi, çocukların günlük hayatında olumsuz etkilere neden olduğu gibi yetişkinlerin de hayatında korku, kaygı, öfke ve strese neden olarak olumsuz etkileyebildiğini göstermektedir.

Okulların ve iş yerlerinin kapatılması, izolasyon sürecinin etkileriyle birlikte toplumda sosyal ve ekonomik yönden bozulmalar olmuştur. Çocukların hem eğitim gördüğü hem de sosyalleştiği okulların kapatılması ve kısıtlamaların yapılması hiperaktivite ve dikkatsizliğe neden olurken çocukların gelişimi için olumsuz etkilere de neden olmuştur. Okullarından, arkadaşlarından ve öğretmenlerinden ayrı kalan çocuklar yüz yüze eğitimden uzaktan eğitim sistemine geçilmesiyle yeni sistemi deneyimlemenin zorluklarını yaşamışlardır. Özellikle yaşı küçük olan çocukların ekran karşısında uzaktan eğitim almalarının hem daha zor hem de çok verimli olmadığı görülmüştür. Yine evde kal uyarılarının yapıldığı karantina döneminde sosyal ve kültürel rutinlere gereksinim duymuşlardır. Ayrıca salgın sürecinde yaşanan değişimler çocukların geç yatıp geç uyanmasına neden olurken günlük rutinlerini de değiştirmiştir. Özellikle belli yaş aralıklarına gelen kısıtlamalarla birlikte çocuklar evde daha fazla vakit geçirdikleri sürede televizyon, tablet ve telefonla geçirdikleri vaktin daha fazla arttığı görülmüştür.

Yetişkinlerde çalışma şekillerinin değişmesiyle birlikte uyku düzeninde bozulmalar olurken pandemiyle birlikte kişilerde korku, endişe, depresif belirtiler de görülmeye başlamıştır. Yapılan çalışmalarda bu tip duygusal tepkilerin görülmesinde karantina sürecinin uzamasının, malzeme temininde yaşanan zorluklar, ekonomik sıkıntılar etkili olurken hastalığa yakalanma veya hastalığa yakalandıktan sonra damgalanma korkusu da etkili faktörler arasında gösterilmiştir. Bu süreçte enfekte olan ebeveynlerin karantina sürecinde çocuklarının evde kalmaları ve alınan önlemlere uyum sağlamaları konusunda zorluk yaşadığı görülmüştür. Özellikle sağlık çalışanı olan ebeveynlerin COVID-19 ile enfekte olmuş hastalarla tanı, tedavi ve bakım sürecince enfekte olma risklerinin yüksek olması ve çocuklarını ve yakınlarını enfekte etme risklerinin olması sebebiyle korku, endişe ve uyku bozukluklarının daha fazla görüldüğü bildirilmiştir. Bu süreçte uygulanan sokağa çıkma kısıtlamaları ve karantina sürecinin başlamasıyla evde yapılan fiziksel aktiviteler hem yetişkinler hem de çocuklar için yetersiz kalmıştır. Yapılan çalışmalarda bu durumun da hareketsiz yaşam tarzının getirdiği hem psikolojik hem de fiziksel hastalıklar için risk oluşturduğu belirtilmiştir.

Özellikle salgın durumlarında kişilerin fiziksel sağlıklarını korurken psikolojik sağlıklarının korunmasının da desteklenmesi gerekmektedir. Çocukların ise bu tip durumlardan olumsuz etkilenmemesi için yaşlarına ve gelişimlerine göre açıklamalar yapılması önerilmektedir. Yine çocukların ekran karşısında geçirdikleri süre en aza indirilmeli ve gelişimlerini destekleyici aktivitelere yönlendirilmelidir.

Yazarların Katkısı

Konu seçimi: CD, ÖEK; Tasarım: CD, ÖEK; Planlama: CD, ÖEK; Makalenin yazımı: CD; Eleştirel gözden geçirme: CD, ÖEK.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında çıkar çatışması olmadığı beyan edilmiştir.

Kaynakça

Ahorsu, D. K., Lin, C. Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D., & Pakpour, A. H. (2020). The Fear of Covid- 19 Scale: development and initial validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-9. <https://doi.org/10.1007%2Fs11469-020-00270-8>

Aslan, R. (2020). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve COVID-19. *Ayrıntı Dergisi*, 8(85), 35-4.

Atay, Ü. T., Dinçer, N. N., Yarkaç, F. U., & Öncü, E. (2020). COVID-19 Pandemi sürecinde dış hekimliği uzmanlık öğrencilerinin korku ve anksiyete düzeylerinin değerlendirilmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Dış Hekimliği Dergisi*, 2(3), 86-93. <https://doi.org/10.51122/neudentj.2020.1>

Başaran, M., & Aksoy, A.B. (2020). Anne babaların koronavirüs (COVID-19) salgını sürecinde aile yaşantılarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(71), 667-681. <https://doi.org/10.17719/jisr.10589>

Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227), 912-920. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30460-8)

Budak, F., & Korkmaz, Ş. (2020). Covid-19 Pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 62-79. <https://doi.org/10.35375/sayod.738657>

- Cancan, G. N., Alkan, S., & Vurucu, S. (2022). İshal ve deri bulguları ile başvuran bir atipik COVID-19 olgusu. *Black Sea Journal of Health Science*, 5(2), 1-3. <https://doi.org/10.19127/bshealthscience.1037295>
- Cellini, N., Di Giorgio, E., Mioni, G., & Di Riso, D. (2021). Sleep and psychological difficulties in Italian school-age children during Covid-19 lockdown. *Journal of Pediatric Psychology*, 46(2), 153–167. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsab003>
- Çaykuş, E. T., & Çaykuş, T. M. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde çocukların psikolojik dayanıklılığını güçlendirme yolları: ailelere, öğretmenlere ve ruh sağlığı uzmanlarına öneriler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 95-113.
- Çelik, G., Vuralı D., & Belen, H. (2022). Uzun dönem COVID-19 ve baş ağrısı. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 10-15.
- Çiçek, B., & Almalı, V. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde kaygı öz-yeterlilik ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki: özel sektör ve kamu çalışanları karşılaştırması. *Turkish Studies*, 15(4), 241-260. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43492>
- Danese, A., Smith, P., Chitsabesan, P., & Dubicka, B. (2020). Child and adolescent mental health amidst emergencies and disasters. *The British Journal of Psychiatry*, 216(3), 159-162. <https://doi.org/10.1192/bjp.2019.244>
- Derman, O. (2020). Tarih boyunca insanlığın salgın hastalıklarla mücadelesi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 63 (1), 26-31.
- Dubey, S., Biswas, P., Ghosh, R., Chatterjee, S., Dubey, M. J., Chatterjee, S., Lahiri, D., & Lavie, C. J. (2020). Psychosocial impact of Covid-19. *Diabetes & Metabolic Syndrome: clinical research & reviews*, 14(5), 779-788. <https://doi.org/10.1016/j.dsx.2020.05.035>
- Ekiz, T., İlman, E., & Dönmez, E. (2020). Bireylerin sağlık anksiyetesi düzeyleri ile COVID-19 salgını kontrol algısının karşılaştırılması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(1), 139-154.
- Gashi, F. (2020). Kosova toplumunda COVID-19 korkusu, anksiyete ve bireysel dindarlık üzerine bir araştırma. *Trabzon İlahiyat Dergisi*, 7(2), (Güz 2020), 227 – 262. <https://doi.org/10.33718/tid.800472>
- Germann, T.C., Gao, H., Gambhir, M., Plummer, A., Biggerstaff, M., Reed, C., & Uzicanin, A. (2019). School dismissal as a pandemic influenza response: When, where and for how long?. *Epidemics*, 28(2019), 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.epidem.2019.100348>
- Huang, C., Wang, Y., Li, X., Ren, L., Zhao, J., Hu, Y., Zhang, L., Fan, G., Xu, J., Gu, X., Cheng, Z., Yu, T., Xia, J., Wei, Y., Wu, W., Xie, X., Yin, W., Li, H., Liu, M., Xiao, Y., Gao, H., Guo, L., Xie, J., Wang, G., Jiang, R., Gao, Z., Jin, O., Wang, J., & Cao, B. Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. *Lancet* 2020, 395(10223), 497–506. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30183-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30183-5)
- Huang, R., Xia, J., Chen, Y., Shan, C., & Wu, C. (2020). A family cluster of SARS-CoV-2 infection involving 11 patients in Nanjing, China. *Lancet Infectious Diseases*, 20(5), 534- 535. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(20\)30147-X](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(20)30147-X)
- Huang, Y., & Zhao, N. (2020). Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during COVID-19 epidemic in China: A web based cross sectional study. *Psychiatry Research*, 288, 112954. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112954>
- Karagöz, Y., Durak, İ., & Mutlu, H. T. (2021). Türkiye'de sağlık çalışanlarının psikolojik sağlamlığı ve yaşam doyumu: COVID-19 korkusunun aracılık rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 11(62), 403-417. <https://doi.org/10.17066/tpdrd.1001724>
- Kul, A., Demir, R., & Katmer, A. N. (2020). COVID-19 salgını döneminde psikolojik sağlamlığın yordayıcısı olarak yaşam anlamı ve kaygı. *Electronic Turkish Studies*, 15(6), 695-719. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44419>
- Kurt, H. (2021). Pandemi sürecinde annelerin koronavirüs hastalığı korkusu ve anne-çocuk iletişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(Ek1), 245-256. <https://doi.org/10.18863/pgy.971643>

L'opez-Bueno, R., L'opez-S´anchez, G. F., Casajús, J.A., Calatayud, J., Mark, A., & Tully, M. A., Smith, L. (2021). Potential health-related behaviors for pre-school and school-aged children during Covid-19 lockdown: A narrative review. *Preventive Medicine*, 143(2021)106349, 1-7.

Labrague, L. J., de Los Santos, J. A. A. (2021). Fear of COVID-19, psychological distress, work satisfaction and turnover intention among frontline nurses. *Journal of Nursing Management*, 29(3), 395-403. <https://doi.org/10.1111/jonm.13168>

Lu, H., Stratton, C. W., & Tang, Y. W. (2020). Outbreak of pneumonia of unknown etiology in Wuhan, China: The mystery and the miracle. *Journal of medical virology*, 92(4), 401-402. <https://doi.org/10.1002/jmv.25678>

Marchetti, D., Fontanesi, L., Mazza, C., Di Giandomenico, S., Roma, P., & Verrocchio, M.C. (2020). Parenting-related exhaustion during the Italian Covid-19 lockdown. *Journal of Pediatric Psychology*, 45(10), 1–10. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsaa093>

Özçevik, D., & Ocağcı, A. F. (2020). COVID-19 ve ev hapsindeki çocuk: Salgının psikolojik etkileri ve hafifletme yolları. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 19(1), 13-17. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ashd/issue/59257/800258>

Özlü, İ., Öztürk, Z., Özlü, Z. K., & Kızıloğlu, B. (2021). Covid-19 Pandemisinin çocukların korku, kaygı ve depresyon düzeylerine etkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 24(3), 304-310. <https://doi.org/10.17049/ataunihem.943465>

Öztürk, E. D., Kuru, G., & Yıldız, C. D. (2020). Covid-19 Pandemi günlerinde anneler ne düşünür çocuklar ne ister? Anne ve çocuklarının pandemi algısı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 204-220.

Park, S. C., & Park, Y. C. (2020). Mental health care measures in response to the 2019 novel coronavirus outbreak in Korea. *Psychiatry Investigation*, 17(2), 85. <https://doi.org/10.30773/pi.2020.0058>

Reynolds, D. L., Garay, J. R., Deamond, S. L., Moran, M. K., Gold, W., & Styra, R. (2008). Understanding, compliance and psychological impact of the SARS quarantine experience. *Epidemiology & Infection*, 136 (7), 997-1007. <https://doi.org/10.1017/s0950268807009156>

Sarman, A., Tuncay, S., & Sarman, E. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde medyanın 3-18 yaş arasındaki çocuklar üzerindeki olumsuz psikolojik etkisinin önlenmesi. *Van Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13, 69-75.

Sprang, G., & Silman, M. (2013). Posttraumatic stress disorder in parents and youth after health-related disasters. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 7(1), 105–110. <https://doi.org/10.1017/dmp.2013.22>

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020, 1 Aralık). Koronavirüs ile mücadele kapsamında yeni kısıtlama ve tedbirler genelgesi. Ocak 2021 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-ile-mucadele-kapsaminda-sokaga-cikma-kisitlamalari---yeni-kisiltlama-ve-tedbirler-genelgesi> adresinden alındı.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020, 20 Temmuz). COVID-19 Bilgilendirme platformu. 23 Mayıs 2021 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> adresinden alındı.

T.C. Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2020, 8 Nisan) COVID-19 (SarsCoV2 Enfeksiyonu) Rehberi. 13 Ocak 2021 tarihinde <https://khgmstokyonetimdb.saglik.gov.tr/TR,64503/halk-sagligi-genel-mudurlugu-covid-19-sars-cov2-enfeksiyonu-rehberi.html> adresinden alındı.

Tekin, A. (2021). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve ekonomik sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 330-355.

Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 17(5), 1729. <http://dx.doi.org/10.3390/ijerph17051729>

WHO.(2021,12 Mayıs). Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public. 23 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> adresinden alındı.

WHO. (2020, 2 Nisan). Coronavirus disease 2019 (COVID-19) Situation Report – 73. 24 Mayıs 2021 tarihinde <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331686/nCoVsitrep02Apr2020-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı.

Yıldırım, M., Geçer, E., & Akgül Ö. (2020). The Impacts of vulnerability, perceived risk, and fear on preventive behaviours against COVID-19. *Psychology, Health & Medicine*, 26(1), 35-43. <https://doi.org/10.1080/13548506.2020.1776891>